

דְּרָשׁוֹת

פרשת שפטים, תשע"ח, מספר 1282

"מִקְרָב אַחִיד תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ" - הרמב"ם על האחוה

חנה כשר

לאסור על מינוי גרי-צדק לתפקידי שררה?
התשובה ניתנה על ידו במסגרת הסבריו
ב"מורה נבוכים"; בתורה נכללו קטעי מידע
העלולים להתפרש כנטולי-חשיבות. בהקשר זה
נומק הצורך בפירוט רשימת מלכי אדום המופיעה
בספר בראשית (לו:לא-לט):

שבכלל המצוות (נצטוויונו): "לא תוכל לתת
עֲלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא אַחִיד הוּא" (דב'
יז:טו), ומלכים אלה שהזכיר אין בהם אחד
מאדום [...] מעשיהם של אלה היו
מפורסמים. מפני שאין מנהיג של אומה,
בעל ייחוס שונה משלה, שלא פגע בה
פגיעה גדולה או קטנה (מ"נ ג ג).³

רשימה זו נועדה אפוא להדגים עד כמה עלול
השליט לנהוג בחוסר חמלה, כאשר אין קשרי-דם
בינו ובין נתיניו.

אומנם, לשיטתו של הרמב"ם, מנהיגות של
חמלה עשויה לבוא גם ממניע אחר. כאשר השליט
הוא איש-מעלה מובהק, הוא אמור ליישם את
הדרישה של "והלכת בדרכיו", תוך כדי חיקוי
מושכל של דרכי האל:

וראוי למנהיג המדינה אם הוא נביא,
להידמות בתארים אלה, ושמעשים אלה
יבואו מצדו מתוך חישוב ובהתאם למה
שראוים לו, לא מתוך היגררות גרידא אחרי
ההיפעלות [...] שהרי כל היפעלות רעה. [...]
ואז הוא יהיה לפעמים רחום וחנון כלפי
אנשים מסוימים לא מתוך רוך וחמלה
גרידא, אלא בהתאם למה שמתחייב [...]
ראוי שיהיו מעשי האהבה, המחילה,
החמלה והרחמים הבאים מצד מנהיג
המדינה מרובים הרבה יותר ממעשי
העונשין, שהרי שלוש-עשרה מידות אלה
כולן מידות רחמים למעט אחת (מ"נ א,
נד).

"מנהיג המדינה אם הוא נביא" - אשר הגיע לדרגה
של "השכל וידוע אותי, כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד
מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ כִּי בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי" (יר' ט:כג,
ועל כך במ"נ ג, נד) - ינהג בחמלה לאו דווקא
כתוצר של היפעלות רגשית, אלא מתוך שיקול
דעת. מנהיג-נביא מובהק היה משה רבנו, וכזה
אמור להיות המשיח העתידי. אך התורה והרמב"ם

על פי הנאמר בתורה, הנביא והמלך אמורים
להתמנות מתוך הקהילה. באשר לנביא ניתנה
ההבטחה: "נְבִיא מִקְרָבְךָ מֵאֶחֶיךָ כְּמִנֵּי יָקִים לְךָ ה'
אֶ-לֹהֶיךָ" (דב' יח:טו), ואילו באשר למלך -
הממנים אותו הם אשר נדרשים להקפיד על כך:
"מִקְרָב אַחִיד תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ, לֹא תוכל לָתֵת עֲלֶיךָ
אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא אַחִיד הוּא" (דב' יז:טו).
הרמב"ם הציג את משמעות ההגבלות על שני
המינויים הללו באופן שונה. ב"איגרת תימן"¹ הוא
הבהיר כי הסלקטיביות שבהבטחה למינוי נביא
נועדה להקל על הציבור: "כדי שלא תצטרך
לשוטט אחריו מעיר לעיר ולהלוך אחריו מהלך
רחוק - זהו ענין 'מקרבך'. שכן לשיטתו, הנבואה
כשלעצמה איננה מותנית בהשתייכות לאומית:
"ואולם היותנו בלתי מאמינים בנבואת עמר וזיד
אינו מפני היותם מחוץ לישראל [...] ואולם נאמין
בנביא או נכחישהו מצד נבואתו ולא מצד יחוסו".
לעומת זאת, במינוי מלך או אף בעל שררה -
הייחוס הלאומי הוא משמעותי:

אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר
כמה דורות, עד שתהיה אמו מישראל,
שנאמר: "לא תוכל לתת עֲלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי
אֲשֶׁר לֹא אַחִיד הוּא", ולא למלכות בלבד,
אלא לכל שררות שבישראל (משנה תורה,
הלכות מלכים פ"א ה"ד).

מכיוון שהרמב"ם ראה צורך לתת טעם לכל מצווה
ומצווה, היה עליו להבהיר את הצורך בהקפדה על
קשרי-דם במינוי בעלי-שררה, אשר לפחות
לכאורה אין היא עולה בקנה אחד עם מגמתו
לקרב את המצטרפים לעם ישראל. כידוע,
במכתבו לר' עובדיה שהיה גרי-צדק, פסק הרמב"ם
כי עליו לומר את הנוסח שבתפילה "א-לוהינו
וא-לוהי אבותינו", ונימק: "אברהם אבינו אב
לזרעו הכשרים [...] ואב לתלמידיו [...] שאברהם
הוא אביך".² הרמב"ם הדגיש כי השורש "ילד"
והתואר "בן" מציינים גם זיקה בין מורים
לתלמידים, ולא דווקא את קיומו של קשר
משפחתי (שם א, ז). השאלה חוזרת אפוא
למקומה: מה עשוי היה להיות נימוקו של הרמב"ם

* פרופ' חנה כשר, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ איגרות הרמב"ם, מהדורת הרב י' שילת, מעלה אדומים תשמ"ז, עמ' קלח.

² שם עמ' רלד.

³ הציטוטים הם מתוך: מורה הנבוכים, בתרגומו של מ' שוורץ, תל אביב תשס"ג.

(דב' יז:טו) בכך, "שאין מנהיג של אומה, בעל ייחוס שונה משלה, שלא פגע בה פגיעה גדולה או קטנה" (מו"נ ג, נ). על דרך החידוד ניתן אולי לשאול ולהשיב: האם הרמב"ם היה ממליץ לעם הכוזרים שהתגייר להמליך עליהם מלך מזרע ישראל? אך מכלל "לאו" אתה שומע "הן": לצד החשש מההתנכרות הנוצרת כאשר אין קרבת-דם, ההסתמכות על קרבה כזאת, תוך הרחבת המעגל, עשויה לתפקד כבסיס לתרומה משמעותית ביותר: אחווה, האהבה ההדדית והעזרה ההדדית מגיעות לידי שלמות בקרב הקרובים בייחוס, באופן שבין בני שבט אחד המתייחס על אב-קדמון אחד, אף אם הוא רחוק, יש בְּשָׁל זאת אהבה וסיוע הדדיים וחמלה הדדית, שהם המטרה הגדולה ביותר של התורה (ג, מט).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

דיברו בהווה, כאשר חמלתם של כלל אנשי השררה אמורה לנבוע ממקור נגיש יותר. הרמב"ם איתר את המניע האפשרי הנדרש באותו רגש טבעי ההולך ומתרחב, אשר מקורו בגרעין התא המשפחתי: "מפני שאהבת האם לילדה וגעגועיה אליו אינם נמשכים אחר השכל אלא אחר פעולת הכוח המדמה הנמצא ברוב בעלי-החיים כמו שהוא נמצא באדם" (מו"נ ג, מח).

כידוע, על פי הרמב"ם, מהות המין האנושי או "צלם אלוהים" שבו, הוא שכלו העיוני (מו"נ א, א). לצד זאת, האפיון "שהאדם הוא מדיני בטבעו" הוצג ב"מורה הנבוכים" (ב, מ) כצורך או אף כמגבלה: "אין הוא (האדם) כשאר בעלי החיים שאין להם הכרח לחיות בחברה". אך חיי חברה תקינים מצריכים התמודדות עם הייחודיות של הפרט, המודגשת דווקא בקרב בני האדם: "שוני אישי גדול כמו זה - אינו מצוי בשום מין ממיני בעלי-החיים. בכל מין - השוני מועט, למעט האדם". מכיוון שכך "בהכרח לא ייתכן שתתקבץ חברה זאת אלא באמצעות מנהיג אשר יקבע שיעור ומידה למעשיהם [...] ויקבע מעשים ודרכי מוסר שעל כולם לבצעם תמיד בדרך אחת" (שם). ואכן, לדעתו של הרמב"ם, לא ניתן להניח קיומה של חברה ללא אימת מלך אשר ימנע את התופעה של 'כל דאלים - גבר' (ע"פ מו"נ א, מו). שהרי חברה מתפקדת היא כזאת, "שלא יותר לכל איש מן האנשים לעשות מה שהוא רוצה ומה שיש לאל ידו לעשות, אלא יכפו עליו לעשות מה שמועיל לכול" (שם ג, כה).

כדי לחדד את הצגת עמדתו של הרמב"ם בנושא זה, נציב אותה לצד עמדתו של הוגה מרכזי אחר, ר' יהודה הלוי, בעל "הכוזרי". כידוע, בספר זה הוצע הדירוג המחומש של המציאות, כאשר רק עם ישראל נמצא בדרגה העליונה של בעלי "הדבר (או: הענין) האלוהי", המתבטא גם בקבלת "צלם אלוהים".⁴ ענייננו בהקשר זה הוא דווקא בדרגה הרביעית, שעליה חל "הדבר השכלי", שבאמצעותו "מתייחד האדם מכלל בעלי החיים, מזה מתחייב תיקון המידות (אתיקה), תיקון הבית (=התא המשפחתי), ונוצרות הנהגות המדיניות והחוקות המדיניות" (הכוזרי א, לה). משתמע מכאן, כי ייחודו של האדם מתבטא בכך שמידותיו המתוקנות יוצרות את הממד החברתי המתרחב והולך. ככל הנראה, אפיון חברתי זה הביא את ר' יהודה הלוי לטעון (בשונה מן הרמב"ם), כי ניתן בהחלט להניח שתושבי מדינה כלשהי עשויים לנהוג בהגינות הדדית גם ללא מוראה של מלכות (הכוזרי א, יט).⁵

כאמור, הרמב"ם נימק את האיסור של "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא"

⁴ הציטוטים על פי ספר הכוזרי, בתרגומו של מ' שוורץ, באר שבע תשע"ז.

⁵ ראו: ש' פינס, "המקורות הפילוסופיים של 'מורה נבוכים'", בין מחשבת ישראל למחשבת העמים, ירושלים, 1977, עמ' 172.